

ЗАТВЕРДЖУЮ:

проректор з наукової роботи
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова
проф. Г. М. Торбін

2021 року

ВИСНОВОК

кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
призначеного рішенням засідання Вченої ради НПУ імені
М. П. Драгоманова від 27 травня 2021 р. (витяг з протоколу № 11), для
проведення попередньої експертизи дисертації *Мякінченко Ірини
Олександрівни* на тему: «Міжконфесійні відносини та їх вплив на
державотворчі процеси в Україні (1990-ті – 2010-ті роки)» на здобуття
ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 032 – Історія та
археологія (науковий керівник: доктор історичних наук, доцент
Стельникович С. В.)

Присутні:

Потильчак О. В., д.і.н., проф., завідувач кафедри (головуючий на засіданні);
Ветров І. Г., к.і.н., проф.; Даниленко В. М., д.і.н., проф.; Даниленко С. В., к.і.н.,
доц.; Доценко В. О., д.і.н., проф.; Журба М. А., д.і.н., проф.; Жиленкова І. М.,
д.і.н., проф.; Жолоб М. П., к.і.н., доц.; Пилипенко Л. В., ст. викл.; Подобед О.А.
д.і.н доц.; Руденко Н.В., к.і.н., доц.; Іщенко Ж.М., к.і.н доц. (секретар
засідання); Шевченко О. Т., к.і.н., доц.; Шарпаций В.Г. д.і.н., проф.;
Курзенкова А. О., к.і.н., доц.

1. Слухали:

Висновок рецензентів доктора історичних наук, професора Журби Михайла
Анатолійовича, кандидата історичних наук, доцента Даниленка Святослава
Вікторовича про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації *Мякінченко Ірини Олександрівни* на тему:
«Міжконфесійні відносини та їх вплив на державотворчі процеси в Україні
(1990-ті – 2010-ті роки)», призначених рішенням засідання вченої ради НПУ
імені М.П. Драгоманова від 27 травня 2021 р. (Витяг з протоколу № 11) для
проведення попередньої експертизи дисертації, поданої на здобуття ступеня
вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 032 – Історія та археологія.
Науковий керівник: доктор історичних наук, доцент Стельникович Сергій
Володимирович. Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої
ради Житомирського державного університету імені Івана Франка 1 листопада
2016 р. (протокол № 4) у межах наукової теми кафедри історії України
Житомирського державного університету імені Івана Франка «Правобережна
Україна, Волинь-Житомирщина в кінці XVIII – на початку XXI ст.: соціально-
економічні, культурно-освітні, національні і державотворчі аспекти» (номер
державної реєстрації 0111U008523).

1.1. Дисертантка *Мякінченко Ірина Олександрівна*. Повідомила про основний зміст, концептуальні положення та наукові результати дисертаційної роботи.

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням інтересу до проблем церковно-релігійного життя кінця ХХ – початку ХХІ ст., розвитку міжконфесійних відносин, інституційною формою яких стали міжконфесійні об'єднання. В умовах демократизації та формування громадянського суспільства церковно-релігійні організації перетворилися на важливу соціальну інституцію, які, зокрема, через міжконфесійний діалог, беруть участь у державотворчому процесі, виступають важливим духовно-культурним чинником сучасних цивілізаційних трансформацій.

Водночас за роки незалежності спостерігалось зростання релігійності українського населення та укріплення довіри українців до церковно-релігійних організацій. При цьому, міжконфесійні відносини деякою мірою впливають на внутрішні процеси в державі, відображаються на її міжнародній діяльності. Відтак, актуальним є вивчення міжконфесійних відносин та їх впливу на державотворчі процеси в період незалежності України, у 1990-х – 2010-х роках. Адже, з одного боку, це дозволить осмислити роль та значення церковно-релігійних організацій у державотворчих процесах, а з іншого, – є важливим для практичного укріплення конструктивного міжконфесійного діалогу та налагодження ефективної моделі державно-конфесійних стосунків у новітній період української історії. Актуальність дослідження посилюється відсутністю в історіографії робіт з окресленої проблематики.

Мета дисертаційного дослідження полягає в комплексному дослідженні релігійного життя в період незалежності України, міжконфесійних відносин у рамках державотворчих процесів 1990-х – 2010-х років.

Об'єктом дисертаційного дослідження є церковно-релігійне життя в період незалежності України.

Предметом дослідження виступають міжконфесійні відносини у контексті державотворчих процесів в Україні у 1990-х – 2010-х роках.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період від 1990-х до кінця 2018 – початку 2019 рр. Нижньою хронологічною межею дослідження обрано 1991 р., коли було проголошено державну незалежність України, і, відповідно, розпочалося активне відродження й формування релігійної мережі започаткування процесу міжконфесійних відносин. Верхня хронологічна межа – початок 2019 рр. – обумовлена змінами в міжконфесійних відносинах у зв'язку з отриманням Православною церквою України томосу про автокефалію. Водночас для кращого розуміння тенденцій становлення релігійної мережі України залучено матеріали в дещо ширших хронологічних межах (друга половина 1980-х рр.).

Методологія та методи дослідження. При підготовці дисертаційного дослідження використані основоположні методологічні принципи історичного пізнання: історизму, об'єктивності, системності, наукового плюралізму, а також принцип міждисциплінарного підходу.

Серед загальнонаукових методів, зокрема, використовувалися: методи аналізу й синтезу, узагальнення та систематизації, порівняльний та критичний методи. Спеціальні історичні методи в дослідженні представлені історико-генетичним, історико-порівняльним та історико-системним. Серед методів інших наук, які використовувалися у процесі наукового дослідження – соціологічний та статистичний.

Основними науковими результатами дисертаційної праці є такі.

1. Аналіз стану наукової розробки теми свідчить про відсутність досліджень в історіографії, у яких би комплексно висвітлювалася проблематика

міжконфесійних відносин та їх впливу на державотворчі процеси в Україні у 1990-х – 2010-х рр. Здебільшого, в українській, українській діаспорній та зарубіжній історичній науці окреслена тема висвітлювалася контекстуально або при загальній характеристиці процесів церковно-релігійного життя в Україні періоду незалежності. У той же час, виявлена джерельна база, представлена неопублікованими та опублікованими документами, із врахуванням новітніх теоретико-методологічних основ дозволяє повною мірою розкрити поставлені в дисертаційній роботі мету та завдання.

2. Визначено, що становлення релігійної мережі в Україні розпочалося наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. й особливо активізувалося у перші роки незалежності. Цьому, окрім іншого, сприяло і прийняття 23 квітня 1991 р. Верховною Радою УРСР Закону «Про свободу совісті та релігійні організації». Значне зростання релігійних громад, передусім християнських конфесій, пов'язане також з відзначенням 2000-ліття Різдва Христового. Темпи розширення релігійної мережі уповільнилися на початку 2000-х рр.

За роки незалежності провідними релігійними конфесіями в Україні стали християнські, серед яких православні, католицькі й протестантські; значного розвитку досягли етно-конфесійні та нові релігійні організації. Релігійна мережа України зазнала значних трансформацій із 2014 р., після анексії Криму та окупації частин Донецької й Луганської областей.

Тенденцією останніх років, яка у тому числі характеризує міжконфесійні відносини в Україні, став перехід релігійних громад до складу інших релігійних конфесій. Тенденція, зумовлена подіями Революції Гідності й російською військовою агресією, посилилася мовчазною реакцією УПЦ МП на відповідні суспільно-політичні події. Здебільшого зафіксовані переходи релігійних громад зі складу УПЦ МП до складу УПЦ КП й УАПЦ, а згодом – і до ПЦУ, з УАПЦ – до УПЦ КП, у середовищі протестантських церков.

Створення наприкінці 2018 р. ПЦУ призвело до значних змін в структурі релігійної мережі. Передусім, припинили своє існування (саморозпустилися) УПЦ КП та УАПЦ, на базі яких і була створена нова церковна організація. З іншого боку, створення ПЦУ призвело до переходу до неї значної частини релігійних громад УПЦ МП. Ця тенденція посилилася на початку 2019 р. після надання ПЦУ томосу про автокефалію та з прийняттям Верховною Радою України законодавчих ініціатив, що спростили перехід релігійних громад.

Нині релігійні інституції перетворилися на важливий соціальний інститут, якому чи не найбільше довіряють українці. Церковно-релігійні організації в роки незалежності України також почали брати участь у державотворчих процесах.

3. Встановлено, що у 1990-х – 2010-х рр. в Україні активно розвивалися міжконфесійні стосунки, які, однак, характеризувалися значною напруженістю, особливо у перші роки незалежності. Найбільш помітне протистояння, яке набувало відкритого конфлікту, передусім за майно, землю, вплив на церковно-релігійне середовище, було притаманне для українських православних конфесій. Протистояння між ними тривало упродовж усіх років незалежності. Спочатку воно відбувалося за лінією УПЦ МП – УАПЦ та УПЦ КП, а згодом, з кінця 2018 р., – за лінією УПЦ МП – ПЦУ. Меншою мірою у різні роки протистояння відбувалося між православними конфесіями й римо- та греко-католиками, між православними та мусульманами, поміж представниками традиційних і нових релігій тощо. Необхідно відзначити, що важливу роль у вирішенні конфліктності й протистояння у церковно-релігійному середовищі відіграли як держава, так і, через міжконфесійний діалог, власне, церковно-релігійні організації.

Переломним моментом новітньої історії України наприкінці 2013 – на початку 2014 рр. став Євромайдан. Від самого початку його важливим учасником виступили церковно-релігійні інституції. Кризові події апіорі не могли пройти повз уваги релігійних конфесій; вони стали важливим етапом міжконфесійних відносин, який, по суті, поставив питання екуменізму у практичну площину. У свою чергу, досвід Революції Гідності засвідчив готовність українського суспільства до відкритого міжконфесійного діалогу. Значною мірою, наслідком цього за підтримки і суспільства, і українського політикуму наприкінці 2018 р. була створена ПЦУ, яка вже на початку наступного року отримала автокефалію.

Досліджено, що в період незалежності в Україні було створено ряд міжконфесійних об'єднань, діяльність яких, окрім іншого, спрямовувалася і на розвиток міжконфесійного діалогу, і на організацію конструктивної моделі державно-конфесійних відносин. Серед перших таких структур уже 1992 р. з'явилася Міжконфесійна рада Криму «Мир – дар Божий», яка об'єднала найбільші релігійні конфесії півострова. Наприкінці 1996 р. з ініціативи Президента України було створено найбільше міжконфесійне об'єднання України – Всеукраїнську Раду Церков і релігійних організацій. Вона позиціонувалася як міжконфесійний консультативно-дорадчий орган. Згодом Рада виступила як важливий інститут громадянського суспільства та у рамках міжконфесійного діалогу почала брати активну участь у державотворчих процесах. Упродовж 2000-х – 2010-х років в Україні були створені й інші міжконфесійні структури: Українська Міжцерковна Рада, Нарада представників Християнських Церков України, Рада євангельських протестантських церков України, Всеукраїнська Рада Християнських Церков, Рада представників Духовних управлінь і центрів мусульман України, Всеукраїнська Рада релігійних об'єднань. Також в останні роки започаткувалася тенденція формування регіональних міжконфесійних об'єднань, які виступили як консультативно-дорадчі органи при місцевих органах влади.

4. З'ясовано, що в роки незалежності в Україні загалом було сформовано конструктивну, партнерську модель державно-конфесійних відносин. Уже від початку 1990-х років держава, створивши належні умови для розвитку церковно-релігійного життя, проявила відкритість до діалогу з релігійною спільнотою, взяла курс на вирішення проблем останньої, зокрема й через формування нормативно-правової бази її діяльності, реституції церковно-релігійного майна тощо. Також відбулося формування органів державного управління у сфері релігійної діяльності. Важливим посередником між державою та церковно-релігійними організаціями стала ВРЦіРО, створена з ініціативи Президента України та яка у тому числі взяла курс на розвиток державно-конфесійних відносин.

Держава разом з церковно-релігійною спільнотою активно включилася до підготовки й проведення заходів, присвячених 2000-літтю Різдва Христового. На початку 2000-х рр. питання гармонізації державно-конфесійних відносин було актуалізоване на найвищому політичному рівні у рамках Програми діяльності Кабінету Міністрів України, у цей час також було започатковано обговорення проекту «Концепції державно-конфесійних відносин в Україні».

Водночас в роки незалежності відбулася відчутна політизації церковно-релігійного життя, започатковано процес формування політичних сил за релігійною ознакою та включення релігійного чинника у виборчі кампанії різного рівня. Уперше такий досвід яскраво проявився 1998 р. під час парламентських та «місцевих» виборів. Водночас тут простежується не лише намагання політичних сил вплинути на релігійну спільноту, а й прагнення

останньої вплинути на виборчі кампанії. Відповідні тенденції також проявилися під час Помаранчевої революції та Революції Гідності.

Наприкінці 2000-х рр. у рамках розвитку державно-конфесійних відносин при українських міністерствах та відомствах почали формуватися консультативно-дорадчі органи для співпраці з церковно-релігійними організаціями.

Для розвитку державно-конфесійних відносин в роки незалежності важливою стала участь духовних осіб різних конфесій у заходах загальнодержавного значення (у тому числі в інавгурації новообраного Президента України), а з іншого боку, – участь вищих посадових осіб держави у загальнорелігійних заходах. Певна напруженість у відповідній взаємодії між державою і церковно-релігійними організаціями відбулася за часів президентства В. Януковича. При цьому питання державно-конфесійних відносин надзвичайно загострилися в період Помаранчевої революції та Революції Гідності. Вони також актуалізувалися у ході створення єдиної ПЦУ та надання їй автокефалії Вселенським Патріархом Варфоломієм I.

5. Установлено, що в роки незалежності України, церковно-релігійні організації, зокрема у рамках міжконфесійного діалогу, взяли активну участь у законотворчому процесі. Їх активність у цьому відношенні через висловлення відповідних рекомендацій органам державної влади України проявилася у двох напрямках.

У рамках першого напрямку релігійна спільнота уже від перших років незалежності висловлювала власне бачення вдосконалення чинного законодавства у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій. Це, передусім, стосувалося Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», законодавства щодо впровадження інституту військового капеланства у Збройних Силах України, ініціативи ухвалення Концепції державно-конфесійних відносин. При цьому, владні структури, відповідальні за формування державної релігійної політики, часто враховували позиції релігійного середовища та підкреслювали важливу роль у процесі удосконалення правового поля державно-церковних відносин ВРЦіРО.

Другий напрямок діяльності церковних і релігійних організацій, який в основному проявився лише з 2000-х років, стосувався пропозицій покращення законодавства, не пов'язаного зі свободою совісті та діяльністю релігійних організацій. Передусім через діяльність головного міжконфесійного органу України релігійна спільнота висловила своє бачення покращення законодавства у сфері захисту суспільної моралі, запобігання й протидії дискримінації в Україні, у тому числі щодо протидії домашньому насильству, виступила на захист традиційних сімейних цінностей; активізувала роботу держави щодо ухвалення законодавства, яке стосується підвищення рівня безпеки дорожнього руху; охорони здоров'я та трансплантації органів й інших анатомічних матеріалів людині тощо.

Церковно-релігійні організації, об'єднані у ВРЦіРО, активно долучилися до підтримки реформ, які проводилися в Україні у 2014 – на початку 2019 рр. У цьому відношенні головний напрямок діяльності міжконфесійного органу спрямовувався на висловлення власних пропозицій щодо шляхів покращення та вдосконалення тієї або іншої державної реформаторської ініціативи. Особливо активно та конструктивною стала участь ВРЦіРО у процесах обговорення й реалізації конституційної, судової, медичної, освітньої та інших реформ.

6. Визначено, що суспільно значуща діяльність церковно-релігійних організацій, зокрема й крізь призму міжконфесійного діалогу, в сучасних умовах відобразилася на державотворчих процесах. Це проявилось через підтримку нужденних в складних економічних умовах, в періоди суспільної

нестабільності, а також через гуманітарну участь церковно-релігійних організацій у військовому конфлікті на сході України. При цьому відповідна діяльність завжди активно підтримувалася державою.

Суспільно значуща діяльність релігійної спільноти через благодійництво, розвиток волонтерського руху передусім передбачала підтримку нужденних категорій громадян, як індивідуально, так і у спеціалізованих закладах (будинках-інтернатах, установах для інвалідів та літніх людей, в закладах виконання покарань тощо). Така робота проводилася і в зонах стихійних лих. Релігійні громади в роки незалежності також започаткували процес створення власних спеціалізованих закладів, у першу чергу дитячих будинків, та їх утримання, формування широкої мережі оздоровчих таборів для дітей. Діяльність релігійної спільноти, зокрема й у рамках конструктивного міжконфесійного діалогу, спрямовувалася також на протидію поширенню соціально небезпечних хвороб, серед яких туберкульоз та ВІЛ/СНІДу. Це реалізовувалося і через просвітницькі релігійні заходи, і через мережу створених реабілітаційних центрів. Основу матеріальної бази благодійницької діяльності українських церковно-релігійних організацій склали гуманітарні вантажі, надані закордонними релігійними центрами.

З початком військового конфлікту на сході України у 2014 р., церковно-релігійні громади в свій основі, а також об'єднані в міжконфесійні структури, активно включилися до благодійної діяльності на Сході, спрямувавши зусилля на підтримку внутрішньо переміщених осіб, учасників АТО, їх родин, звільнення військових і цивільних полонених. Отож, церковно-релігійні організації стали, по суті, однією зі складових волонтерського руху. При цьому вони постійно акцентували увагу на необхідності мирного розв'язання збройного конфлікту. Особливо важливу роль церковно-релігійні структури, серед яких, зокрема через організаційні можливості, УПЦ МП, відіграли у звільненні українських полонених упродовж 2014-2017 рр. Для останньої відповідна діяльність стала засобом збереження власного авторитету. Значною мірою, міжцерковний діалог, спрямований на звільнення українських бранців, ініціювався і підтримувався на найвищому державному рівні.

7. Схарактеризовано, що у 1990-х – 2010-х роках церковно-релігійні організації проводили досить активну міжнародну діяльність, яка спрямовувалася на підтримку як власних релігійних, так і ряду державних міжнародних ініціатив. При цьому, при найбільших конфесіях були створені спеціалізовані відділи із зовнішніх зв'язків, а при Міністерстві закордонних справ України як консультативно-дорадчий орган – Громадська рада з питань співробітництва з релігійними організаціями.

Підтримка власних міжнародних ініціатив церковно-релігійними організаціями проявилася через їх зв'язки з релігійними центрами та віруючими за кордоном (віїзд українських прочан до святих місць та діяльність іноземних віруючих в Україні). Міжнародна активність українських християнських конфесій була активізована під час підготовки до відзначення 2000-ліття Різдва Христового. Важливим аспектом міжнародної діяльності церковно-релігійних організацій став прийом ними в Україні іноземних релігійно-духовних та політичних і державних осіб. Під час свого візиту в Україну у червні 2001 р. Папа Римський Іван Павло II зустрівся із представниками ВРЦіРО як найбільшим міжконфесійним органом України та відзначив зусилля Ради у тому числі у напрямку підтримки державотворчих процесів. В новітній період української історії вітчизняні церковно-релігійні організації ввійшли до складу окремих міжнародних релігійних об'єднань, першочергово тих, що діють на пострадянському просторі (Міжрелігійна рада СНД). Особливо активізувався міжконфесійний діалог, який набрав міжнародного забарвлення, напередодні

надання томосу про автокефалію ПЦУ. З одного боку, частина конфесій, передусім УПЦ КП, на міжнародному виступила на його підтримку, а з іншого, УПЦ МП – різко засудила.

У роки незалежності церковно-релігійні організації підтримали й окремі державні міжнародні ініціативи. Уже на початку 1990-х років через власні організаційні можливості значну допомогу молодій українській дипломатії на міжнародній арені надала УГКЦ. У 2010-х роках основним об'єктом церковно-релігійної підтримки міжнародному рівні стали євроінтеграційний курс України, а згодом – протистояння військовій агресії Російської Федерації, зокрема у сприянні звільнення українських бранців (військових і цивільних), організації надання гуманітарної допомоги, засудження утисків свободи совісті та діяльності релігійних організацій на анексованих та тимчасово окупованих територіях України.

8. На основі проведеного дослідження та з метою подальшого вивчення впливу міжконфесійних відносин на державотворчі процеси в Україні у 1990-х – 2010-х рр. можна запропонувати наступні перспективні напрямки наукових досліджень: діяльність загальноукраїнських та регіональних міжконфесійних об'єднань; тенденції державно-конфесійних відносин в Україні; участь церковно-релігійних організацій, міжконфесійних органів у гуманітарній місії під час військового конфлікту на сході України.

1.2. Запитання до дисертантки Мякінченко І. О. та відповіді на них:

Проф. Шарпаний В. Г. У роботі я не знайшов причин міжконфесійних конфліктів між РПЦ та відродженою у 1990-х рр. УГКЦ, а також між двома православними конфесіями – Київським і Московським патріархатами в Україні. Які основні причини цих конфліктів?

Мякінченко І. О. Дякую за запитання. Що стосується першого запитання, то причини міжконфесійних конфліктів описані на сторінках 65-68 дисертації. Умовно їх можна поділити на два види: конфлікти засновані на ідеологічних засадах та майнових питаннях. Основний міжконфесійний конфлікт точиться між церквами УПЦМП та Православною церквою України, де територіально – майновий конфлікт є одним із головних. Історично обумовлений розвиток відносин церкви та держави в Україні характеризується відчуженням майна на користь або державних установ, або РПЦ. На початку 1990-х рр. ці процеси набувають зворотного характеру, а саме церковні громади починають повертати своє майно.

Доц. Шевченко О. Т. Чи досліджували Ви міжконфесійні конфлікти які відбувалися в Європі?

Мякінченко І. О. Дякую за запитання. Окремо питання міжконфесійних відносин в ході дослідження не висвітлюється через невідповідність темі дослідження, але хочу зауважити, що відносини держави та церковних організацій завжди впливають на політичні процеси в усьому світі.

Доц. Жолоб М. П. В якій частині дисертації наведені статистичні дані щодо кількості віруючих тієї чи іншої конфесії?

Мякінченко І. О. Дякую за запитання. В додатках дослідження наведено таблицю даних кількості релігійних організацій відповідно до звіту Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України станом на 1 січня 2019 року, де зазначена кількість священників та прихожан тієї чи іншої церкви.

Доц. Іщенко Ж. М. Що з рекомендацій ВРЦіРО сприяє об'єднанню українського суспільства?

Мякінченко І. О. Дякую за запитання. Однією з консолідуючих рекомендацій є Дорожня карта участі України в світовому екуменічному русі.

Також виконання рекомендацій ВРЦіРО дозволило б перевести територіально-майнові конфлікти в конструктивне правове поле.

Головуючий: Чи є ще запитання до здобувача? (Немає). Дякуємо за відповіді.

2. Виступили:

2.1. *Стельникович С. В.*, д.і.н., доц., професор кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка, науковий керівник дисертантки зазначив, що дисертаційна робота Мякінченко І. О. відзначається значною актуальністю, яка пов'язана з осмисленням впливу міжконфесійних процесів на державотворчі процеси в Україні.

При підготовці дослідження авторка використала широке коло джерельних матеріалів: неопубліковані архівні документи й опубліковані документи та матеріали (нормативно-правові акти; розпорядчі документи органів державної влади України різних рівнів; статистичні відомості про мережу релігійних організацій в Україні; документи церковно-релігійних організацій та міжконфесійних органів; документи і матеріали періодичних видань та інтернет-ресурсів).

Структура дисертації Мякінченко І. О. чітка й логічна, відповідає поставленим меті та завданням. У дисертаційній роботі вона, проаналізувавши історіографію, джерельну основу та методологію дослідження, детально характеризує інституціалізацію релігійної мережі в Україні та відносини між релігійними конфесіями й державотворення в Україні. Це разом із логічними та аргументованими висновками свідчить про розкриття мети та завдань дисертаційної роботи.

При цьому аспірантка широко використовує міждисциплінарний підхід, який проявився через використання категоріального апарату та дослідницького інструментарію інших суспільних і гуманітарних наук. Власне, дослідження носить міждисциплінарний характер.

Дисертаційна робота відзначається значним рівнем наукової новизни й теоретичним та практичним значенням. Дисертантка проходила навчання за новою ОНП програмою, що дозволило їй запропонувати цікаве дослідження на межі історії, культурології, політичних студій та релігієзнавства.

Сильними сторонами дослідження є те, що авторкою опрацьовано значний масив архівних та інших джерел, серед яких різноманітні закони, нормативно-правові акти, розпорядчі документи органів державної влади України та статистичні відомості про мережу релігійних організацій в Україні та ін. Список використаних джерел та літератури містить 520 позицій. Дисертація чітко структурована, логічний план, розділи пропорційно сформовані, містять всі обов'язкові наукові компоненти (вступ, виклад матеріалу, узагальнення).

З технічної точки зору – неухильне дотримання всіх вимог щодо обов'язкових структурних елементів, обсягу та ін. – до дисертації відсутні претензії. Текст написаний грамотно, літературно-науковою мовою, що засвідчує належний рівень наукової та загальної культури дисертантки. Належний рівень апробації результатів, кількісні та якісні показники публікацій. Висновки узгоджені із окресленим завданнями.

3. В обговоренні взяли участь:

Проф. Шарпятий В. Г. звернув увагу на те, що в дисертації здобувачка недостатньо акцентує на міжконфесійному конфлікті УПЦКП та ПЦУ з одного боку та РПЦ і УПЦМП з іншого. При цьому, виступаючий висловив думку що саме УПЦМП є основним дестабілізуючим чинником у державотворення в

Також виконання рекомендацій ВРЦіРО дозволило б перевести територіально-майнові конфлікти в конструктивне правове поле.

Головуючий: Чи є ще запитання до здобувача? (Немає). Дякуємо за відповіді.

2. Виступили:

2.1. *Стельникович С. В.*, д.і.н., доц., професор кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка, науковий керівник дисертантки зазначив, що дисертаційна робота Мякінченко І. О. відзначається значною актуальністю, яка пов'язана з осмисленням впливу міжконфесійних процесів на державотворчі процеси в Україні.

При підготовці дослідження авторка використала широке коло джерельних матеріалів: неопубліковані архівні документи й опубліковані документи та матеріали (нормативно-правові акти; розпорядчі документи органів державної влади України різних рівнів; статистичні відомості про мережу релігійних організацій в Україні; документи церковно-релігійних організацій та міжконфесійних органів; документи і матеріали періодичних видань та інтернет-ресурсів).

Структура дисертації Мякінченко І. О. чітка й логічна, відповідає поставленим меті та завданням. У дисертаційній роботі вона, проаналізувавши історіографію, джерельну основу та методологію дослідження, детально характеризує інституціалізацію релігійної мережі в Україні та відносини між релігійними конфесіями й державотворення в Україні. Це разом із логічними та аргументованими висновками свідчить про розкриття мети та завдань дисертаційної роботи.

При цьому аспірантка широко використовує міждисциплінарний підхід, який проявився через використання категоріального апарату та дослідницького інструментарію інших суспільних і гуманітарних наук. Власне, дослідження носить міждисциплінарний характер.

Дисертаційна робота відзначається значним рівнем наукової новизни й теоретичним та практичним значенням. Дисертантка проходила навчання за новою ОНП програмою, що дозволило їй запропонувати цікаве дослідження на межі історії, культурології, політичних студій та релігієзнавства.

Сильними сторонами дослідження є те, що авторкою опрацьовано значний масив архівних та інших джерел, серед яких різноманітні закони, нормативно-правові акти, розпорядчі документи органів державної влади України та статистичні відомості про мережу релігійних організацій в Україні та ін. Список використаних джерел та літератури містить 520 позицій. Дисертація чітко структурована, логічний план, розділи пропорційно сформовані, містять всі обов'язкові наукові компоненти (вступ, виклад матеріалу, узагальнення).

З технічної точки зору – неухильне дотримання всіх вимог щодо обов'язкових структурних елементів, обсягу та ін. – до дисертації відсутні претензії. Текст написаний грамотно, літературно-науковою мовою, що засвідчує належний рівень наукової та загальної культури дисертантки. Належний рівень апробації результатів, кількісні та якісні показники публікацій. Висновки узгоджені із окресленим завданнями.

3. В обговоренні взяли участь:

Проф. Шарпятий В. Г. звернув увагу на те, що в дисертації здобувачка недостатньо акцентує на міжконфесійному конфлікті УПЦКП та ПЦУ з одного боку та РПЦ і УПЦМП з іншого. При цьому, виступаючий висловив думку що саме УПЦМП є основним дестабілізуючим чинником у державотворення в

Україні. Проте, це зауваження, на його думку, не впливає на позитивну оцінку дисертації Мякінченко І. О.

Доц. Іщенко Ж. М. відзначила продуктивний підхід авторки щодо відображення полі-конфесійного характеру релігійного середовища в сучасній Україні. На її думку, проведений аналіз сприятиме глибшому розумінню складних і суперечливих процесів міжконфесійного діалогу.

Доц. Шевченко О. Т. звернув увагу на те, як у дисертації виписано методологію та методи дослідження, зокрема, він порадив авторці концептуалізувати ці позиції, більш чітко і конкретно розписати методологію та проілюструвати використання методів дослідження на конкретних прикладах. Аналізуючи історіографічний погляд, виступаючий зазначив потребу зосередитись на аналізі саме історичних праць з проблеми, а не лише філософських, соціологічних чи політологічних. Підводячи підсумки, виступаючий підтримав зусилля дисертантки у дослідженні проблеми та наголосив на вагомості її наукових результатів.

Проф. Даниленко В. М. висловив переконання що дисертант має прислухатись до висловлених в ході обговорень пропозицій, зауважень, порад та раціоналізувати окремі позиції в дисертації, щоб зробило б стрункішою її архітектоніку.

Проф. Потильчак О. В. зазначив, що дослідження Мякінченко І. О. присвячене надзвичайно непростій, суперечливій та суспільно-дражливій проблемі впливу міжконфесійних відносин на державотворення України доби незалежності. Авторка свідомо зосередилась на аналізі ключового міжконфесійного об'єднання України – ВРЦіРО як колективного органу прийняття рішень, що серед іншого стосувалися активної позиції церков у державотворчих процесах 1990-2010 рр. Природньо, що її дослідження викликає багато запитань щодо триваючих міжконфесійних конфліктів і їх впливу на українське суспільство. Проте, більшість цього контексту не є сьогодні предметом історичної науки, а знаходиться в колі зору політологів, соціологів та релігієзнавців. Від-так дослідження Мякінченко І. О. є чи не першою спробою історичного аналізу проблеми, яка заслуговує на схвалення.

ВИСНОВОК

рецензентів доктора історичних наук, професора Журби Михайла Анатолійовича, кандидата історичних наук, доцента Даниленка Святослава Вікторовича про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації *Мякінченко Ірини Олександрівни* на тему «Міжконфесійні відносини та їх вплив на державотворчі процеси в Україні (1990-ті – 2010-ті роки)», призначених рішенням засідання вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова від 27 травня 2021 р. (Витяг з протоколу № 11) для проведення попередньої експертизи дисертації, поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 032 – Історія та археологія.

Дисертацію присвячено дослідженню впливу міжконфесійних відносин на державотворчі процеси в Україні в період незалежності.

У дисертації застосовано міждисциплінарний підхід до розкриття теми міжконфесійних відносин в сучасній Україні, проаналізовано процес трансформації державно-конфесійних відносин, систематизовано наявну історіографічну традицію.

Актуальність теми дисертації. Із проголошенням державної незалежності України, в умовах демократизації та формування громадянського суспільства церковно-релігійні організації перетворилися на важливу соціальну інституцію,

які, зокрема, через міжконфесійний діалог, беруть участь у державотворчому процесі, виступають важливим духовно-культурним чинником сучасних цивілізаційних трансформацій. Водночас за роки незалежності спостерігалось зростання релігійності українського населення та укріплення довіри українців до церковно-релігійних організацій. При цьому, міжконфесійні відносини деякою мірою впливають на внутрішні процеси в державі, відображаються на її міжнародній діяльності. Саме цим зумовлена актуальність теми дисертації. Зокрема, досі відсутні в історіографії праці з окресленої проблематики. Також повною мірою не досліджені роль та значення церковно-релігійних організацій у державотворчих процесах, та їх вплив на налагодження ефективної моделі державно-конфесійних стосунків в новітній період української історії. Загалом, розвиток міжконфесійних відносин та їх вплив на державотворчі процеси в Україні у 1990-ті – 2010-ті роки вивчені недостатньо.

Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження релігійного життя в період незалежності України, міжконфесійних відносин у рамках державотворчих процесів 1990-х – 2010-х років. Зазначена мета передбачає необхідність постановки та вирішення низки завдань. Авторка з'ясувала та критично проаналізувала стан наукової розробки теми в історіографії, визначила джерельну базу та теоретико-методологічну основу дослідження; розглянула особливості становлення сучасної релігійної мережі в Україні; дослідила тенденції міжконфесійних стосунків та формування міжконфесійних об'єднань у 1990-х – 2010-х роках; висвітлила державно-конфесійні відносини періоду незалежності; проаналізувала міжконфесійні відносини у контексті законотворчого процесу та реалізації державних реформ 2014 – початку 2019 рр.; вивчила соціально значущу діяльність церков та релігійних організацій крізь призму міжконфесійного діалогу в сучасних умовах; охарактеризувала церковно-релігійні та державно-політичні аспекти міжконфесійних відносин в Україні у контексті міжнародної діяльності та надала рекомендації щодо подальших перспективних наукових досліджень в окресленому напрямку.

Фактично об'єктом дисертаційного дослідження є церковно-релігійне життя в період незалежності України. Фактично предметом дослідження є міжконфесійні відносини, які розглядаються у контексті державотворчих процесів в Україні у 1990-х – 2010-х роках. Зокрема, це стосується питань функціонування в Україні традиційних церков та нових релігійних конфесій, їх відносин між собою та державою. Відмітимо, що розвиток релігійного життя в Україні у 1990-х – 2010-х роках відбувався паралельно з розбудовою демократичного суспільства, формування сучасного релігійного законодавства.

Грунтуючись на сучасній науковій методології, авторка доводить, що в роки незалежності в Україні загалом було сформовано конструктивну, партнерську модель державно-конфесійних відносин. Уже від початку 1990-х років держава, створивши належні умови для розвитку церковно-релігійного життя, проявила відкритість до діалогу з релігійною спільнотою, взяла курс на вирішення проблем останньої, зокрема й через формування нормативно-правової бази її діяльності, реституції церковно-релігійного майна тощо. Також відбулося формування органів державного управління у сфері релігійної діяльності. Важливим посередником між державою та церковно-релігійними організаціями стала ВРЦіРО, створена з ініціативи Президента України та, яка, у тому числі, взяла курс на розвиток державно-конфесійних відносин. У 1990-х – 2010-х роках церковно-релігійні організації проводили досить активну міжнародну діяльність, яка спрямовувалася на підтримку як власних релігійних, так і ряду державних міжнародних ініціатив. При цьому, при найбільших конфесіях були створені спеціалізовані відділи із зовнішніх зв'язків, а при Міністерстві закордонних справ України як консультативно-

дорадчий орган – Громадська рада з питань співробітництва з релігійними організаціями.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертації *вперше здійснено* дослідження впливу міжконфесійних відносин на державотворчі процеси в Україні в період незалежності; проаналізовано міжконфесійні стосунки у рамках законотворчого процесу та церковно-релігійну підтримку державних реформ 2014 – початку 2019 рр., а також розглянуто благодійну діяльність церковно-релігійних організацій під час військового конфлікту на сході України

У роботі *вперше* розглянуто формування мережі міжконфесійних об'єднань в Україні; охарактеризовано церковно-релігійні й державно-політичні аспекти міжконфесійних відносини в Україні у контексті міжнародної діяльності та узагальнено висвітлено державно-конфесійні відносини у 1990-х – 2010-х роках;

Уточнено питання становлення релігійної мережі в період незалежності України, зокрема визначено тенденції 2014 – початку 2019 рр.; дано характеристику міжконфесійних стосунків, у тому числі у питанні розвитку екуменічного руху в Україні *та доповнено напрям пов'язаний* із суспільно значущою діяльністю церков та релігійних організацій у рамках міжконфесійного діалогу.

Теоретичне та практичне значення дисертації полягає у можливості використання фактичного матеріалу та отриманих результатів дослідження при подальшому вивченні релігійних процесів та державотворення в Україні в період незалежності, при підготовці тематичних узагальнюючих праць, статей, розробці лекційних курсів, підручників для учнів, студентів з новітньої історії України. Результати дослідження можуть бути використані при реалізації державної політики у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій.

Основні положення та результати дослідження отримані дисертанткою самостійно. Дисертаційне дослідження є завершеною науковою працею, у якій висвітлено міжконфесійні відносини та їх вплив на державотворчі процеси в Україні у 1990-х – 2010-х роках.

Поряд із цим дослідження не позбавлене деяких недоліків. Зокрема, варто чіткіше узгодити назву дисертації з формулюванням предмету її дослідження, доповнити огляд літератури проблеми аналізом праць істориків, які вивчали широкий контекст культурно-конфесійних відносин в Україні II пол. 1980-х – 2010 рр., концептуалізувати виклад методології та методів наукового пошуку, здійснити редагування тексту .

Результати дослідження повною мірою відображені у 11 наукових статей, із яких 6 – у фахових виданнях України (що у тому числі індексуються міжнародними наукометричними базами даних), 1 – у закордонному фаховому виданні, 4 – в інших українських виданнях. Крім того, основні положення та висновки наукового дослідження відображені у доповідях на 8 міжнародних та всеукраїнських конференціях.

Дисертація Мякіченко Ірини Олександрівни «Міжконфесійні відносини та їх вплив на державотворчі процеси в Україні (1990-ті – 2010-ті роки)», поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 032 Історія (07.00.01 – історія України) є цілісним завершеним дослідженням, що відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженею Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 і може бути подане до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

Головуючий на засіданні кафедри д.і.н., проф. *Потильчак О. В.* відзначив, що обидва рецензенти були одностайні в позитивній оцінці дисертаційного дослідження *Мякінченко І. О.*, її відповідності «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167.

3. Ухвалили:

Наукову доповідь *Мякінченко І. О.*, у якій було висвітлено основний зміст, концептуальні положення та наукові результати дисертаційної роботи, взяти до уваги.

Схвалити такі **ВИСНОВКИ** щодо дисертаційної роботи *Мякінченко Ірини Олександрівни* на тему: «Міжконфесійні відносини та їх вплив на державотворчі процеси в Україні (1990-ті – 2010-ті роки)». Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка 1 листопада 2016 р. (протокол № 4). Дисертація виконана у межах наукової теми кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка «Правобережна Україна, Волинь-Житомирщина в кінці XVIII – на початку XXI ст.: соціально-економічні, культурно-освітні, національні і державотворчі аспекти» (номер державної реєстрації 0111U008523).

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням інтересу до проблем церковно-релігійного життя кінця XX – початку XXI ст., розвитку міжконфесійних відносин, інституційною формою яких стали міжконфесійні об'єднання. В умовах демократизації та формування громадянського суспільства церковно-релігійні організації перетворилися на важливу соціальну інституцію, які, зокрема, через міжконфесійний діалог, беруть участь у державотворчому процесі, виступають важливим духовно-культурним чинником сучасних цивілізаційних трансформацій.

Актуальність дослідження посилюється відсутністю в історіографії робіт з окресленої проблематики.

Мета дисертаційного дослідження полягає в комплексному дослідженні релігійного життя в період незалежності України, міжконфесійних відносин у рамках державотворчих процесів 1990-х – 2010-х років.

Об'єктом дисертаційного дослідження є церковно-релігійне життя в період незалежності України.

Предметом дослідження виступають міжконфесійні відносини у контексті державотворчих процесів в Україні у 1990-х – 2010-х роках.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період від 1990-х до кінця 2018 – початку 2019 рр. Нижньою хронологічною межею дослідження обрано 1991 р., коли було проголошено державну незалежність України, і, відповідно, розпочалося активне відродження й формування релігійної мережі започаткування процесу міжконфесійних відносин. Верхня хронологічна межа – початок 2019 рр. – обумовлена змінами в міжконфесійних відносинах у зв'язку з отриманням Православною церквою України томосу про автокефалію. Водночас для кращого розуміння тенденцій становлення релігійної мережі України залучено матеріали в дещо ширших хронологічних межах (друга половина 1980-х рр.).

Методологія та методи дослідження. При підготовці дисертаційного дослідження використані основоположні методологічні принципи історичного пізнання: історизму, об'єктивності, системності, наукового плюралізму, а також принцип міждисциплінарного підходу.

Серед загальнонаукових методів, зокрема, використовувалися: методи аналізу й синтезу, узагальнення та систематизації, порівняльний та критичний методи. Спеціальні історичні методи в дослідженні представлені історико-генетичним, історико-порівняльним та історико-системним. Серед методів інших наук, які використовувалися у процесі наукового дослідження – соціологічний та статистичний.

Основними науковими результатами дисертаційної праці є такі.

1. Аналіз стану наукової розробки теми свідчить про відсутність досліджень в історіографії, у яких би комплексно висвітлювалася проблематика міжконфесійних відносин та їх впливу на державотворчі процеси в Україні у 1990-х – 2010-х рр. Здебільшого, в українській, українській діаспорній та зарубіжній історичній науці окреслена тема висвітлювалася контекстуально або при загальній характеристиці процесів церковно-релігійного життя в Україні періоду незалежності. У той же час, виявлена джерельна база, представлена неопублікованими та опублікованими документами, із врахуванням новітніх теоретико-методологічних основ дозволяє повною мірою розкрити поставлені в дисертаційній роботі мету та завдання.

2. Визначено, що становлення релігійної мережі в Україні розпочалося наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. й особливо активізувалося у перші роки незалежності. Цьому, окрім іншого, сприяло і прийняття 23 квітня 1991 р. Верховною Радою УРСР Закону «Про свободу совісті та релігійні організації». Значне зростання релігійних громад, передусім християнських конфесій, пов'язане також з відзначенням 2000-ліття Різдва Христового. Темпи розширення релігійної мережі уповільнилися на початку 2000-х рр.

Тенденцією останніх років, яка у тому числі характеризує міжконфесійні відносини в Україні, став перехід релігійних громад до складу інших релігійних конфесій. Тенденція, зумовлена подіями Революції Гідності й російською військовою агресією, посилилася мовчазною реакцією УПЦ МП на відповідні суспільно-політичні події. Здебільшого зафіксовані переходи релігійних громад зі складу УПЦ МП до складу УПЦ КП й УАПЦ, а згодом – і до ПЦУ, з УАПЦ – до УПЦ КП, у середовищі протестантських церков.

Створення наприкінці 2018 р. ПЦУ призвело до значних змін в структурі релігійної мережі. Передусім, припинили своє існування (саморозпустилися) УПЦ КП та УАПЦ, на базі яких і була створена нова церковна організація. З іншого боку, створення ПЦУ призвело до переходу до неї значної частини релігійних громад УПЦ МП. Ця тенденція посилилася на початку 2019 р. після надання ПЦУ томосу про автокефалію та з прийняттям Верховною Радою України законодавчих ініціатив, що спростили перехід релігійних громад.

Нині релігійні інституції перетворилися на важливий соціальний інститут, якому чи не найбільше довіряють українці. Церковно-релігійні організації в роки незалежності України також почали брати участь у державотворчих процесах.

3. Встановлено, що у 1990-х – 2010-х рр. в Україні активно розвивалися міжконфесійні стосунки, які, однак, характеризувалися значною напруженістю, особливо у перші роки незалежності. Найбільш помітне протистояння, яке набувало відкритого конфлікту, передусім за майно, землю, вплив на церковно-релігійне середовище, було притаманне для українських православних конфесій. Протистояння між ними тривало упродовж усіх років незалежності. Спочатку воно відбувалося за лінією УПЦ МП – УАПЦ та УПЦ КП, а згодом, з кінця 2018 р., – за лінією УПЦ МП – ПЦУ. Меншою мірою у різні роки протистояння відбувалося між православними конфесіями й римо- та греко-католиками, між православними та мусульманами, поміж представниками традиційних і нових релігій тощо. Необхідно відзначити, що важливу роль у

вирішенні конфліктності й протистояння у церковно-релігійному середовищі відіграли як держава, так і, через міжконфесійний діалог, власне, церковно-релігійні організації.

4. З'ясовано, що в роки незалежності в Україні загалом було сформовано конструктивну, партнерську модель державно-конфесійних відносин. Уже від початку 1990-х років держава, створивши належні умови для розвитку церковно-релігійного життя, проявила відкритість до діалогу з релігійною спільнотою, взяла курс на вирішення проблем останньої, зокрема й через формування нормативно-правової бази її діяльності, реституції церковно-релігійного майна тощо. Також відбулося формування органів державного управління у сфері релігійної діяльності. Важливим посередником між державою та церковно-релігійними організаціями стала ВРЦіРО, створена з ініціативи Президента України та яка у тому числі взяла курс на розвиток державно-конфесійних відносин.

Наприкінці 2000-х рр. у рамках розвитку державно-конфесійних відносин при українських міністерствах та відомствах почали формуватися консультативно-дорадчі органи для співпраці з церковно-релігійними організаціями.

Для розвитку державно-конфесійних відносин в роки незалежності важливою стала участь духовних осіб різних конфесій у заходах загальнодержавного значення (у тому числі в інавгурації новообраного Президента України), а з іншого боку, – участь вищих посадових осіб держави у загальнорелігійних заходах. Певна напруженість у відповідній взаємодії між державою і церковно-релігійними організаціями відбулася за часів президентства В. Януковича. При цьому питання державно-конфесійних відносин надзвичайно загострилися в період Помаранчевої революції та Революції Гідності. Вони також актуалізувалися у ході створення єдиної ПЦУ та надання їй автокефалії Вселенським Патріархом Варфоломієм I.

5. Установлено, що в роки незалежності України, церковно-релігійні організації, зокрема у рамках міжконфесійного діалогу, взяли активну участь у законотворчому процесі. Їх активність у цьому відношенні через висловлення відповідних рекомендацій органам державної влади України проявилася у двох напрямках.

У рамках першого напрямку релігійна спільнота уже від перших років незалежності висловлювала власне бачення вдосконалення чинного законодавства у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій. Це, передусім, стосувалося Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», законодавства щодо впровадження інституту військового капеланства у Збройних Силах України, ініціативи ухвалення Концепції державно-конфесійних відносин. При цьому, владні структури, відповідальні за формування державної релігійної політики, часто враховували позиції релігійного середовища та підкреслювали важливу роль у процесі удосконалення правового поля державно-церковних відносин ВРЦіРО.

Другий напрямок діяльності церковних і релігійних організацій, який в основному проявився лише з 2000-х років, стосувався пропозицій покращення законодавства, не пов'язаного зі свободою совісті та діяльністю релігійних організацій. Передусім через діяльність головного міжконфесійного органу України релігійна спільнота висловила своє бачення покращення законодавства у сфері захисту суспільної моралі, запобігання й протидії дискримінації в Україні, у тому числі щодо протидії домашньому насильству, виступила на захист традиційних сімейних цінностей; активізувала роботу держави щодо ухвалення законодавства, яке стосується підвищення рівня безпеки дорожнього

руху; охорони здоров'я та трансплантації органів й інших анатомічних матеріалів людині тощо.

Церковно-релігійні організації, об'єднані у ВРЦіРО, активно долучилися до підтримки реформ, які проводилися в Україні у 2014 – на початку 2019 рр. У цьому відношенні головний напрямок діяльності міжконфесійного органу спрямовувався на висловлення власних пропозицій щодо шляхів покращення та вдосконалення тієї або іншої державної реформаторської ініціативи. Особливо активно та конструктивно стала участь ВРЦіРО у процесах обговорення й реалізації конституційної, судової, медичної, освітньої та інших реформ.

6. Визначено, що суспільно значуща діяльність церковно-релігійних організацій, зокрема й крізь призму міжконфесійного діалогу, в сучасних умовах відобразилася на державотворчих процесах. Це проявилось через підтримку нужденних в складних економічних умовах, в періоди суспільної нестабільності, а також через гуманітарну участь церковно-релігійних організацій у військовому конфлікті на сході України. При цьому відповідна діяльність завжди активно підтримувалася державою.

7. Схарактеризовано, що у 1990-х – 2010-х роках церковно-релігійні організації проводили досить активну міжнародну діяльність, яка спрямовувалася на підтримку як власних релігійних, так і ряду державних міжнародних ініціатив. При цьому, при найбільших конфесіях були створені спеціалізовані відділи із зовнішніх зв'язків, а при Міністерстві закордонних справ України як консультативно-дорадчий орган – Громадська рада з питань співробітництва з релігійними організаціями.

Підтримка власних міжнародних ініціатив церковно-релігійними організаціями проявилася через їх зв'язки з релігійними центрами та віруючими за кордоном (виїзд українських прочан до святих місць та діяльність іноземних віруючих в Україні). Міжнародна активність українських християнських конфесій була активізована під час підготовки до відзначення 2000-ліття Різдва Христового. В новітній період української історії вітчизняні церковно-релігійні організації ввійшли до складу окремих міжнародних релігійних об'єднань, першочергово тих, що діють на пострадянському просторі (Міжрелігійна рада СНД). Особливо активізувався міжконфесійний діалог, який набрав міжнародного забарвлення, напередодні надання томосу про автокефалію ПЦУ. З одного боку, частина конфесій, передусім УПЦ КП, на міжнародному виступила на його підтримку, а з іншого, УПЦ МП – різко засудила.

У роки незалежності церковно-релігійні організації підтримали й окремі державні міжнародні ініціативи. Уже на початку 1990-х років через власні організаційні можливості значну допомогу молодій українській дипломатії на міжнародній арені надала УГКЦ. У 2010-х роках основним об'єктом церковно-релігійної підтримки міжнародному рівні стали євроінтеграційний курс України, а згодом – протистояння військовій агресії Російської Федерації, зокрема у сприянні звільнення українських бранців (військових і цивільних), організації надання гуманітарної допомоги, засудження утисків свободи совісті та діяльності релігійних організацій на анексованих та тимчасово окупованих територіях України.

8. На основі проведеного дослідження та з метою подальшого вивчення впливу міжконфесійних відносин на державотворчі процеси в Україні у 1990-х – 2010-х рр. можна запропонувати наступні перспективні напрямки наукових досліджень: діяльність загальноукраїнських та регіональних міжконфесійних об'єднань; тенденції державно-конфесійних відносини в Україні; участь церковно-релігійних організацій, міжконфесійних органів у гуманітарній місії під час військового конфлікту на сході України.

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Мякінченко І. О. Державно-конфесійні відносини в період незалежності України. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2018. Вип. 51. С. 81–86.

2. Мякінченко І. Тенденції релігійної мережі України (2014–2016 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вінниця, 2018. Вип. 26. С. 119–125.

3. Мякінченко І. О. Участь церков і релігійних організацій у законотворчому процесі в період незалежності України. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2018. Вип. 131. С. 105–108.

4. Мякінченко І. О. Міжконфесійні відносини в Україні у контексті міжнародної діяльності: церковно-релігійні та державно-політичні аспекти. *Інтермарум: історія, політика, культура*. Житомир, 2018. Вип. 5. С. 278–286.

5. Мякінченко І. Міжконфесійні об'єднання в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вінниця, 2019. Вип. 28. С. 40–45.

6. Myakinchenko I. Charity Activity of Church and Religion Organizations during the Military Conflict in the East of Ukraine. *Інтермарум: історія, політика, культура*. Житомир, 2019. Вип. 6. Р. 157–173.

Статті у наукових фахових виданнях іноземних держав

7. Мякінченко І. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій та державні реформи в Україні (2014 – початок 2019 рр.). *Evropský filozofický a historický diskurz*. Praha. 2019. Svazek 5. 4 vydání. S. 99–104. 13

Публікації, які додатково відображають результати дослідження

8. Мякінченко І. Міжконфесійні відносини в Україні періоду Євромайдану. *Матеріали ІХ Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (Житомир, 3 листопада 2017 р.)*. Житомир: Полісся, 2017. С. 77–79.

9. Мякінченко І. Міжцерковний діалог та звільнення українських полонених (2014–2017 рр.). *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи (Конін, Ужгород, Дрогобич, 2018 р.)*. Дрогобич: ПП Посвіт, 2018. С. 39–41.

10. Мякінченко І. Зміна конфесійної приналежності релігійних громад як тенденція сучасних міжконфесійних відносин в Україні. *Матеріали Х Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (Житомир, 16–17 листопада 2018 р.)*. Житомир: Полісся, 2018. С. 64–67.

11. Мякінченко І. Православна церква України та зміни в структурі релігійної мережі (кінець 2018 – початок 2019 рр.). *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті. Діалог культур як чинник інтеграції (Варшава, Ужгород, Херсон, 2019 р.)*. Дрогобич: ПП Посвіт, 2019. С. 29–30

Основні положення та висновки наукового дослідження відображені у доповідях на 8 міжнародних та всеукраїнських конференціях: III Міжнародній науковій конференції «Польща–Україна: спільні шляхи до свободи. Співпраця польсько-українська в переломних моментах історії та сучасності» (Житомир, 2016); IV Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми дослідження українського визвольного руху ХХ століття (до 75-річчя Поліської Січі та 95-річчя Другого зимового походу)» (Житомир, 2016 р.); IX Волинській Всеукраїнській історико-краєзнавчій конференції (Житомир, 2017 р.); IV Міжнародній науковій конференції «Польща–Україна: спільні шляхи до свободи. Балто-Чорноморський союз Міжмор'я: ретроспектива і перспектива»

(Житомир, 2017 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Конін, Ужгород, Дрогобич, 2018 р.); V Міжнародній науковій конференції «Польща–Україна: спільні шляхи до свободи. Національні держави Центрально-Східної Європи новітньої доби: історичні аспекти, формування модерної політичної карти, 21 криза національних держав та їх «перезавантаження» (Житомир, 2018 р.); X Волинській Всеукраїнській історико-краєзнавчій конференції (Житомир, 2018); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті. Діалог культур як чинник інтеграції» (Варшава, Ужгород, Херсон, 2019). Головні положення та висновки дисертаційної роботи оприлюднювалися та обговорювалися на засіданнях кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Уважати, що дисертація Мякінченко І. О. «Міжконфесійні відносини та їх вплив на державотворчі процеси в Україні (1990-ті-2010-ті роки)» є завершеним самостійним дослідженням, яке відповідає постанові «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 і може бути подане до розгляду у спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 032 – Історія та археологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки.

Виходячи з наведеного вище, кафедра джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова затверджує цей висновок і рекомендує дисертацію Мякінченко Ірини Олександрівни на тему: «Міжконфесійні відносини та їх вплив на державотворчі процеси в Україні (1990-ті-2010-ті роки)» (науковий керівник – доктор історичних наук, доцент Стельникович С. В.), подану на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії з спеціальності 032 – Історія та археологія, до розгляду у спеціалізованій вченій раді.

Рішення ухвалене одностайно.

Головуючий на засіданні кафедри,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри джерелознавства
та спеціальних історичних дисциплін

О. В. Потильчак

Рецензент,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри цивілізаційної історії
та археології Центрально-Східної Європи

М. А. Журба

Рецензент,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
джерелознавства та спеціальних історичних
дисциплін

С. В. Даниленко